

INTERVJU S GORANOM ARČABIĆEM, AUTOROM IZLOŽBE O ZAGREBAČKOJ INDUSTRIJSKOJ BAŠTINI

VRIJEME GIGANATA

PIŠE: Srđan Sandić

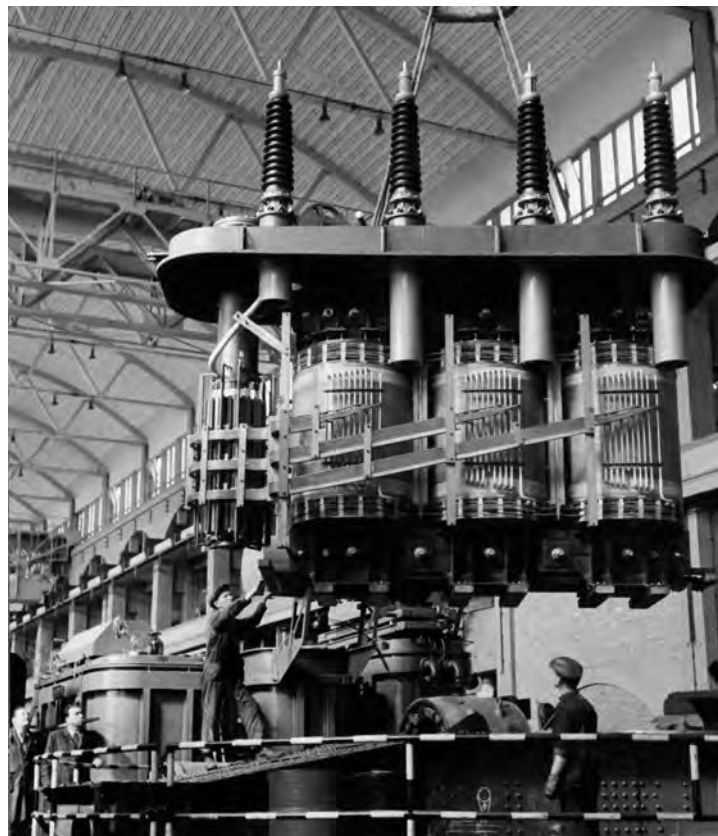
Tvornice izgrađene s namjerom postavljanja temelja državne privrede u socijalističkoj Jugoslaviji moguće je percipirati kao materijalne ostatke procesa pokretanog ideologijom stvaranja novog društva i novog, 'socijalističkog' čovjeka

Studijska izložba "Vrijeme giganata" središnja je aktivnost treće etape projekta Muzeja grada Zagreba "Zagrebačka industrijska baština: povijest, stanje, perspektive" koja se problemski i kronološki nastavlja na prethodne izložbe: "Modernizacija na periferiji Carstva: 1862. – 1918." iz 2010. godine te "Industrijski centar države: 1918. – 1945." iz 2012. godine. Četiri industrijska sklopa u Zagrebu – Jedinstvo, Rade Končar, Prvomajska i Tvornica parnih kotlova – poslužila su kao studije slučaja za propitivanje utjecaja politike na proces industrijalizacije. Industrijski sklopovi promatrani su kao dokumenti vremena na kojima se odražavaju presudne i često dramatične epizode nacionalne i svjetske povijesti. Izložba koja je otvorena do 26. veljače, vremenski je usmjerena na period provedbe Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede u Jugoslaviji (između 1947. i 1952.). Izgradnja državnih poduzeća tzv. giganata teške industrije i elektroindustrije tada je, jasno, predstavljala ideološku bazu privrednog, ali i društvenog razvoja. Povodom izložbe, razgovarali smo s autorom Goranom Arčabićem.

Odbojnost i nelagoda motivirani političkim razlozima na neki su način odredili odnos prema industrijskom naslijeđu socijalizma. Ova izložba rasvjetljava vrijednosti, ali i problem perioda nastanka velikih giganata u Zagrebu. Kako je izgledala i koliko je trajala priprema ovih materijala?

Goran Arčabić: Cilj triju izložbi je doprinijeti javnom osvješćivanju, vrednovanju i zaštiti industrijskog naslijeđa.

Pripreme za izložbu trajale su oko dvije godine. Obuhvatile su istraživa-

Detalj iz proizvodnje transformatora u tvornici Rade Končar, presnimka fotografije, Zagreb, 1954. / Muzej grada Zagreba

Detalj iz odjela namatanja žice tvornice ELKA, presnimka fotografije, Zagreb, 1954. / Muzej grada Zagreba

Interijer tvornice Rade Končar, presnimka fotografije, Zagreb, 1954. / Muzej grada Zagreba

nja arhivskog gradiva, muzejske građe, periodike i filmskog gradiva, potom izradu koncepcije i scenarija izložbe te produkciju u koju je bio uključen tim djelatnika Muzeja grada Zagreba i niz vanjskih suradnika.

Četiri industrijska sklopa u Zagrebu – Jedinstvo, Rade Končar, Prvomajska i Tvornica parnih kotlova – poslužila su kao studije slučaja za propitivanje utjecaja politike na proces industrijalizacije

U završnoj etapi projekta ponešto sam izmijenio izvornu koncepciju i odlučio sam fokusirati se na vrijeme provedbe Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede u socijalističkoj Jugoslaviji, između 1947. i 1952. godine. Izgradnja državnih poduzeća teške industrije i elektroindustrije („giganta“) tada je predstavljala ideološku bazu privrednog i društvenog razvoja. U turbulentnom sedmogodišnjem periodu po svršetku Drugog svjetskog rata hrvatsko društvo, tada u sklopu jugoslavenske federacije, iskusilo je kruti model centralizirane državne privrede te njegovu tranziciju u decentralizirani model radničkog samoupravljanja. Industrijski giganti izgrađeni tijekom prve petoljetke u nadolazećim su desetljećima prerasli u pokretače lokalne,

republičke i savezne privrede postavši čimbenikom ekonomske i političke snage Zagreba u socijalističkoj Jugoslaviji. Pored problema manjkave provedbe sustava zaštite te nedostatka planova prenamjene i investicija, izazov mi je predstavljala činjenica da je industrijsko naslijeđe iz kasnih 1940-ih i ranih 1950-ih opterećeno ambivalentnim kolektivnim emocijama. Odbornost i nelagoda motivirani su političkim i moralnim razlozima, primjerice, korištenje prisilnog rada, iscrpljujućeg besplatnog rada, odricanje čitavog društva radi provedbe partijske ideologije tijekom Petogodišnjeg plana. Postsocijalističko društvo u kojem živimo proizvoljno projicira dio krivnje za gubitak radnih mjesta te osjeća nesigurnosti i straha za egzistenciju prema propalim industrijskim gigantima. Te emocije susreću svojevrsnu nostalgiju za izgubljenim simbolima blagostanja radnog čovjeka iz vremena socijalizma. Izložba Vrijeme giganata ima nedvosmislen cilj: pridonijeti prepoznavanju, vrednovanju i zaštiti dijela industrijskih sklopova iz druge polovine 1940-ih i ranih 1950-ih godina kao povijesnog i graditeljskog naslijeđa.

Industrijski sklopovi promatrani su kao dokumenti vremena na kojima se odražavaju presudne i često dramatične epizode nacionalne i svjetske povijesti – ističete u opisu izložbe. Koji su zanimljivi momenti, vama osobno, promijenili pogled na taj period?

Goran Arčabić: Tvornice izgrađene s namjerom postavljanja temelja državne privrede u socijalističkoj Jugoslaviji moguće je percipirati kao materijalne ostatke procesa pokretanog ideologijom stvaranja novog društva i novog, „socijalističkog“ čovjeka. Neupitna je njihova vrijednost kao dokumenta vremena.

Politička izolacija i ekonomska blokada u kojoj se FNRJ našla nakon rezolucije Informbiroa 1948. godine primorala je partijsko rukovodstvo na

Zgrada uprave i glavna hala tvornice *Jedinstvo*, presnimka fotografije, Zagreb, 1954. / Muzej grada Zagreba

reviziju Petogodišnjeg plana. Investicije su usmjerene prema obrani i dovršetku izgradnje industrijskih sklopova od saveznog značaja, a rok za okončanje Plana pomaknut je na 1952. godinu. Zaokret 1948. godine utjecao je na prioritete i tempo provedbe Petogodišnjeg plana, što se odrazilo izmjenama proizvodnih programa državnih poduzeća. Izmjene programa proizvodnje utjecale su na preinake projekata industrijskih sklopova u različitim fazama izgradnje. Tek je dio sklopova bio dovršen prema izvornim zamislama projekatana. Većina je pretrpjela preinake, pri čemu je izgradnja pojedinih pogona i objekata nerijetko prolongirana, a ponekad i posve odbačena novim planovima. Odras vanjskopolitičkog preokreta 1948. godine na industrijalizaciju bio je najizazovniji dio pri izradi scenarija izložbe. Zbog ograničenog prostora na izložbi je prezentiran tek dio informacija o utjecaju tog prevratnog događaja na proces izgradnje industrijskih sklopova. Više informacija iznijet ću u finalnoj publikaciji projekta *Zagrebačka industrijska baština: povijest, stanje, perspektive*.

Postsocijalističko društvo u kojem živimo proizvodljivo projicira dio krivnje za gubitak radnih mjesta te osjeća nesigurnosti i straha za egzistenciju prema propalim industrijskim gigantima

Možete li istaknuti neke specifičnosti industrijske arhitekture druge polovine 1940-ih i početka 1950-ih godina?

Goran Arčabić: Izgradnju industrijskih kombinata, predodređenih da postanu oslonac privredne samostalnosti Jugoslavije i odraz snage socijalističkog poretka, otežavali su preambiciozni planovi, nerealni rokovi za njihov dovršetak te tromost birokratiziranog sustava državne uprave. Manjak strojeva, opreme, alata i kvalificiranih radnika na gradilištima nadomještao je iscrpljujući ljudski rad tisuća „dobrovoljaca“ u sklopu radnih akcija. Premda su idejni projekti gigantskih industrijskih sklopova tijekom izvedbe nerijetko bivali mijenjani u odnosu na izvorne zamisli autora, graditeljsko naslijeđe planske industrijalizacije zavređuje temeljito istraživanje i valorizaciju. Improvizacije i primjene inovativnih inženjerskih tehnika i metoda u okolnostima oskudice i manjka građevinskog materijala čine tvornice podignute tijekom prve petoljetke prepoznatljivima i zanimljivima. Istaknuo bih industrijski sklop tvornice *Končar* koji je građen u tri etape od 1946. do 1955. Do danas zadržana je prepoznatljivost triju objekata izvorno projektiranih za *Elektroindustriju Hrvatske*. Projekt je u drugoj etapi izvedbe izmijenjen. Dogradnja hala za proizvodnju i montažu transformatora i generatora velikih dimenzija bila je uvjetovana političkim razlozima. S obzirom na manjak potrebnog građevinskog materijala te složene postupke gradnje, hala E s vertikalnom vitlaonicom značajno je inženjersko postignuće. Četiri tvornice prezentirane na izložbi *Vrijeme giganta* poslužile su pri propitivanju utjecaja politike na proces industrijalizacije u formativnom periodu socijalizma. Četiri studije slučaja komparabilne su za daljnje proučavanje procesa i posljedica planske industrijalizacije iz druge polovine 1940-ih i početka 1950-ih godina na prostorima nekadašnje jugoslavenske federacije.